

اوصاف الاشراف (کتاب)

اوصاف الاشراف رساله‌ای است مختصر و به [زین فارسی](#)، که نگارش محمد بن محمد بن الحسن الطوسی معروف به [خواجه نصیر الدین طوسی](#) (۶۷۴ - ۵۹۷) می‌باشد که در آن اخلاق اهل سیر و سلوک را توضیح می‌دهد.

فهرست مندرجات

- ۱ - معرفی اجمالی
- ۲ - شیوه نگارش
- ۳ - ترجمه و تعریب کتاب
- ۴ - درجات و مراحل سیر و سلوک
 - ۴.۱ - لزوم سیر و سلوک
 - ۴.۲ - ابواب کتاب
 - ۴.۳ - بلب اول
 - ۴.۴ - بلب دوم
 - ۴.۵ - بلب سوم
 - ۴.۶ - بلب چهارم
 - ۴.۷ - بلب پنجم
 - ۴.۸ - بلب ششم
- ۵ - بلب‌های کتاب
- ۶ - پانویس
- ۷ - منبع

معرفی اجمالی

این کتاب را خواجه پس از کتاب «اخلاق ناصری» تألیف کرده است و در آن اخلاق اهل سیر و سلوک و قواعد ایشان را به خواهش [خواجه شمس الدین جوینی](#) در شش بلب و هر بلب در شش فصل (جز بلب آخر که در پنج فصل است) شرح و توضیح داده است. مرحوم [آقا بزرگ تهرانی](#)، نام کتاب را چنین ذکر می‌کند: «اوصاف الاشراف فی السیر و السلوک» [۱] الذریعة، آقا بزرگ تهرانی، ج ۲، ص ۴۷.

شیوه نگارش

گویا این رساله، به سبب انس و الفت خواجه در دهه پایانی عمرش با متصوفه و تأثیر از آنان به رشته تحریر درآمده است و خواجه با حفظ دانش حکمی خود به بررسی روش متصوفه و «اهل الله» در سیر و سلوک پرداخته است. کتاب «اوصاف الاشراف» نثری شیواتر و روان تر از اخلاق ناصری دارد و از آنجا که مختصرتر از [اخلاق ناصری](#) نیز می‌باشد، بسیار مورد توجه و مراجعه قرار گرفته است. نقشی که کتاب در پیوند تشیع و تصوف نلب دارد مهم‌ترین ویژگی کتاب به شمار می‌رود. حرکت سالک و زدودن علایق و تعلقات و گذر از موانع و شرح حالت‌های سالک پس از سیر و سلوک، به خوبی در کتاب ترسیم شده است و همچنان که اشاره شد، خواجه در تمامی مراحل جانب شریعت و طریقت را گرفته، مهم تر از آن، ارتباط این دو را به خوبی حفظ و بیان کرده است و... این نکته از بخش بندی کتاب برمی آید به گونه‌ای که بایسته است سالک نخست و به ترتیب بر مسائل ایمان، ثبوت، نیت، صدق، انابت، و اخلاص احاطه یابد سپس به زدایش عوایق و گذر از موانع که همانا [توبه](#)، [زهد](#)، [فقر](#)، [ریاضت](#)، [محاسبه](#)، [مراقبه](#) و [تقوی](#) است، پردازد. [۱] اخلاق، عرفان و تصوف، کتاب شناسی و گزینش توصیفی و موضوعی، ص ۸۰.

خواجه هر فصل را با ذکر [آیه‌ای](#) از [قرآن کریم](#) آغاز می‌کند و سپس به تناسب و هر از چنگاه به [روایات](#) نیز اشارتی دارد. نکته بسیار جالب در این نوشته پرهیز خواجه از نقل و ذکر [اخبار](#) و احوال [صوفیان](#) و سالکان است، حتی به ذکر سخنان آنان (به جز اندکی همانند بایزید و حلاج) نیز نمی‌پردازد.

ترجمه و تعریب کتاب

این رساله را شیخ محمد بن علی جرجانی به **زین عربی** برگردانده است که به نقل مرحوم محمد تقی مدرس رضوی یک نسخه از آن در کتابخانه **آستان قدس رضوی** و نسخه دیگر آن در کتابخانه دانشگاه تهران موجود می‌باشد و به سعی آقای مدرس زنجانی چاپ گردیده است.

[۱۳] احوال و آثار خواجه نصیر الدین طوسی، ص ۴۵۸.

جز این، اوصاف الاشراف بارها و به تصحیحات گوناگون به طبع رسیده است.

[۱۴] فهرست کتب‌های چاپی فارسی، ج ۱، ص ۶۰۲.

درجات و مراحل سیر و سلوک

آنچه در معرفی کتاب «اوصاف الاشراف» بایستی بررسی شود، شیوه خواجه در ذکر درجات و **مراحل سیر و سلوک** است و تفاوت آن با دیگر آثار خواجه و همچنین تنظیم و تبویب دیگران در این زمینه است.

البته گفتنی است که پرداختن به تقدیم و تاخیر مراحل سیر و سلوک و نقد آن، بحث دشواری است، زیرا شناخت معیارها و موازین ترتب و تقدم و همچنین نقلی، عقلی و شهودی بودن این مراحل، پیچیده‌ترین مباحث عرفانی- فلسفی است...

همان طور که **فقیه** کارشناس یا **اصولی** صاحب نظر، مسائل فقهی یا اصولی را سامان می‌بخشد و مرتب می‌کند، عالم اخلاق نیز باید با بررسی‌های کارشناسانه، درجات سیر و سلوک را از ادعیه و مناجات‌ها کاملاً استنباط کند. پس همان طور که عالمان اخلاق باید آیت، **روایت** و **سیره معصومین** علیهم‌السلام را سامان ببخشند، ادعیه و انکار را نیز باید سامان بدهند؛ زیرا تبیین مراحل و مراتب ادعیه، نیاز به بحث‌های علمی دارد.

[۱۵] تفسیر موضوعی قرآن کریم، مراحل اخلاق، ص ۱۵۰.

محقق طوسی بلب اول را به مقدمات و مبادی سیر و سلوک اختصاص داده است و درباره **ایمان**، نیت، صدق، **انابه** و **اخلاص** بحث می‌کند.

[۱۶] اوصاف الاشراف، طوسی، ص ۷.

و بلب دوم را به بحث مانع زدایی از سیر و سلوک اختصاص داده و نخست از توبه و سپس از زهد، فقر، ریاضت، مراقبت و تقوا سخن می‌گوید. خواجه در مقدمه تمهید چنین بحث می‌کند:

شبهای نیست که هر کسی چون در خود و افعال خود نگرند، خویشتر را به غیر خویش محتاج داند و محتاج به غیر، ناقص باشد بخود، و چون از نقص خود خبردار شود در باطن او شوقی که باعث او باشد بر طلب کمال پدید آید، پس به حرکتی محتاج شود در طلب کمال و اهل طریقت این حرکت را سلوک خوانند.

← لزومت سیر و سلوک

کسی که به این حرکت رغبت کند شش چیز لازم حال او شود:

اول: **هدایت** حرکت و آنچه از او چاره نباشد تا حرکت میسر گردد، که آن به منزله زاد و راحله است در حرکت ظاهر.

دوم: از آله عوایق و قطع موانع که او را از حرکت و سلوک باز دارند.

سوم: حرکتی که به واسطه آن از مبدء به مقصد رسد، و آن سیر و سلوک باشد و احوال **سالک** در آن حال.

چهارم: حال‌هایی که در اثنا سیر و سلوک از مبدء حرکت تا وصول به مقصد بر او گذرد.

پنجم: حال‌هایی که بعد از سلوک، اهل وصول را سائق شود.

ششم: نهایت حرکت و عدم او، و انقطاع سلوک، که آن را در این موضع فنای در توحید خوانند. و هر یک از این معانی مشتمل بود بر چند امر، الا نهایت حرکت که در آن تعدد نبود، و ما این شش معنی را در شش بلب ایراد کنیم، هر بابی مشتمل بر شش فصل الا بلب آخر که قابل تکثیر نبود.

و بایست دانست همچنان که در حرکت، حصول هر جزوی مسبوق باشد به جزوی دیگر، و مستعقب جزوی دیگر الا جزو آخر، و هر حالی از این احوال واسطه باشد میان فقدان سابق و مقارنتی لاحق، تا در حال فقدان سابق آن حال مطلوب باشد و در حال مقارنت لاحق مهروب عنه شود.

پس حصول هر حال **قیس** به آنچه پیش از آن باشد کمال بود و مقام در آن حال در وقتی که توجه به جایی بعد از آن مطلوب باشد نقصان، کما قال النبی صلی الله علیه و آله: «من استوی یوماه فهو مغبون» و بدین موجب گفته‌اند: «حسنات الابرار سینات المقربین» و این معنا در فصول این مختصر روشن گردیده.

ابواب کتب

کتاب اوصاف الاشراف دارای شش بلب به شرح ذیل است:

← بلب اول

در مبدء حرکت و آنچه از آن چاره نباشد تا حرکت میسر شود. و آن مشتمل بر شش فصل است.

فصل اول- در **ایمان**

فصل دوم- در نیت

فصل سوم- در نیت

فصل چهارم- در صدق

فصل پنجم- در انابت

فصل ششم- در **اخلاص**

← بلب دوم

در ازالت عوایق و قطع موانع از سیر و سلوک.
و آن مشتمل بر شش فصل است:

فصل اول- در [توبه](#)

فصل دوم- در زهد

فصل سوم- در فقر

فصل چهارم- در ریاضت

فصل پنجم- در محاسبت و مراقبت

فصل ششم- در [تقوی](#)

← باب سوم

در سیر و سلوک در طلب کمال و بیان احوال سالک.
و آن مشتمل بر شش فصل است:

فصل اول- در خلوت

فصل دوم- در [تفکر](#)

فصل سوم- در [خوف](#)

فصل چهارم- در [رجاء](#)

فصل پنجم- در [صبر](#)

فصل ششم- در [شکر](#)

← باب چهارم

در ذکر احوالی که مقارن سلوک حادث شود تا آنگاه وصول به مقصد باشد.
و این مشتمل بر شش فصل است:

فصل اول- در ارادت

فصل دوم- در شوق

فصل سوم- در محبت

فصل چهارم- در [معرفت](#)

فصل پنجم- در [یقین](#)

فصل ششم- در سکون

← باب پنجم

در ذکر حالهایی که اهل وصول را سائق شود.
و آن مشتمل بر شش فصل است:

فصل اول- در [توکل](#)

فصل دوم- در رضا

فصل سوم- در [تسلیم](#)

فصل چهارم- در [توحید](#)

فصل پنجم- در اتحاد

فصل ششم- در [وحدت](#)

← باب ششم

در فنا، قال الله تعالی: «کل شیء هالک الا وجهه». در وحدت، سالک و سلوک، سیر و مقصد، طلب و طالب و مطلوب نباشد، کل شیء هالک الا وجهه، و اثبت این سخن و بیان هم نباشد و نفی این سخن و بیان هم نباشد، و اثبت و نفی متقابلانند و دومی مبداء کثرت است آنجا نفی و اثبت نباشد، و نفی نفی و اثبت اثبت هم نباشد، و نفی اثبت و اثبت نفی هم نباشد. و این را فنا خوانند، که [معاد خلق](#) با فنا باشد همچنان که مبداء ایشان از عدم بود: «کما بدعکم تعودون» و معنی فنا را حدی با کثرت است: «کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال و الاکرام»، فنا به این معنی هم نباشد، هرچه در نطق آید و هرچه در وهم آید و هرچه عقل بدان رسد جمله منتهی گردد، «الیه یرجع الامر کلهم».

چاپ های کتب

- در سال ۱۲۶۶ قمری، چاپ سنگی و در قطع جیبی، [ایران](#)

- در سال ۱۳۲۰ قمری، چاپ سنگی به همراه کتب اوصاف الاشراف، در ۴۱۹ صفحه، [تهران](#)

- در سال ۱۳۰۲-۱۳۰۱ قمری، به اهتمام محمد حسین کاشانی، از روی چاپ سنگی، همراه با مناجات خواجه عبدالله انصاری و خلد برین و رباعیت بابا طاهر و ابو سعید ابو الخیر،

چاپ سنگی، خط محمد باقر، در قطع جیبی، تهران

- در سال ۱۳۰۷ قمری، به اهتمام علی اصغر کتب فروش، جیبی

- در سال ۱۳۰۳ قمری، تجدید چاپ

- در سال ۱۲۸۴ قمری، چاپ سنگی، [بمبئی](#)

- در سال ۱۴۰۰ قمری، همراه با مرآت المحققین شبستری، بمبئی

- در سال ۱۳۰۶ قمری، به اهتمام سید نصر الله تقوی، به خط عماد الکتب سیفی، جیبی، [برلین](#)

۱. [↑](#) الذریعة، آقا بزرگ تهرانی، ج ۲، ص ۴۷۷.
۲. [↑](#) اخلاق، عرفان و تصوف، کتاب شناسی و گزینش توصیفی و موضوعی، ص ۸۰.
۳. [↑](#) احوال و آثار خواجه نصیر الدین طوسی، ص ۴۵۸.
۴. [↑](#) فهرست کتب‌های چاپی فارسی، ج ۱، ص ۶۰۲.
۵. [↑](#) تفسیر موضوعی قرآن کریم، مراحل اخلاق، ص ۱۵۰.
۶. [↑](#) اوصاف الاشراف، طوسی، ص ۷.

منبع

نرم افزار خواجه نصیر الدین طوسی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

رده‌های این صفحه: [آثار خواجه نصیر طوسی](#)